

General-major
dr MIČO ČUŠIĆ

Međunarodno priznanje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i formiranje armija

Za priznanje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, kao ravnopravne savezničke sile, bila je prelomna 1943. godina, a značajniji rezultati tog priznanja osetili su se tek 1944. godine i u završnim operacijama.

U referatu na Drugom zasjedanju AVNOJ-a drug Tito je istakao da je u toku 1943. raskrinkana »Jedna nečuvena prevara čitave poštene svjetske javnosti... Izdajnička londonska vlada preko dvije godine varala je čitav svijet time što je govorila da borbu u Jugoslaviji vodi njen ministar Draža Mihailović«. ¹ Dakle, istina o narodnooslobodilačkom ratu i borbama koje je vodila Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, u međunarodnu javnost probijala se pune dve godine, da bi je saveznici prihvatili tek 1943. godine. Naravno, jugoslovenski narodi su već i u aprilskom ratu 1941. godine mogli računati na podršku svih progresivnih snaga sveta, ali nepripremljena i obezglavljena država i vojska nisu mogle da pruže ozbiljniji otpor agresiji i da iskoriste raspoloženje u zemlji i svetu koje je nastalo posle događaja od 27. marta 1941. godine. Potpisivanjem Ugovora o bezuslovnoj kapitulaciji, samo dvanaest dana od početka rata (17. aprila 1941) i bežanjem iz zemlje kralja i vlade čiji je predsednik bio general Simović, a koje je Velika Britanija primila kao saveznike, zatim pojava četničkog pokreta Draže Mihailovića

¹ J. B. Tito, *Vojna djela, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1978, tom I, str.*

pod patronatom takođe Velike Britanije, veoma su otežali međunarodnu afirmaciju narodnooslobodilačkog pokreta i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, kao jedine istinske snage sposobne za vođenje oružane antifašističke borbe u Jugoslaviji.

1. Dugo i mukotrpno prodiranje istine u međunarodnu javnost o narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji

Najvažnije pitanje za saveznike, bilo je pitanje izbora predstavnika Jugoslavije s kojim treba sarađivati i razvijati savezničke odnose. Glavni »konkurenti« koji su pretendovali da budu nosioci te saradnje bili su: Jugoslovenska vlada u izbeglištu i Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, odnosno narodnooslobodilački pokret na čelu sa Komunističkom partijom Jugoslavije. Zbog toga je rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta, od početka, usmerilo svoju međunarodnu aktivnost na afirmaciju i priznavanje narodnooslobodilačkog pokreta kao jedinog legalnog nosioca borbe i otpora u Jugoslaviji i dostojnog saveznika u antihitlerovskoj koaliciji. Takvo priznanje bilo je u početku vrlo teško obezbediti iz sledećih razloga: 1) izbegličku vladu Jugoslavije saveznici su još uvek smatrali nosiocem suvereniteta zemlje; 2) četnički pokret Draže Mihailovića bio je prihvaćen kao nosilac borbe i otpora u zemlji, odnosno bio je priznat kao »Jugoslovenska vojska u otadžbini«, i 3) saveznici nisu hteli da prihvate i da se pomire sa činjenicom da je Komunistička partija Jugoslavije organizator i rukovodilac narodnooslobodilačkog pokreta, odnosno da je narodnooslobodilačka borba neminovno prerastala i u socijalnu revoluciju, gledajući našu borbu, pre svega kroz ostvarenje svojih užih interesa.

Afirmacija i priznavanje narodnooslobodilačkog pokreta bilo je otežano i činjenicom što Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, u tom periodu, nije imao nikakvih direktnih kontakata sa saveznicima i nije bilo većih mogućnosti neposrednog obaveštavanja međunarodne javnosti o narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji. Jedino je održavana veza sa Kominternom i SSSR preko ilegalne radio-stanice u Zagrebu i sovjetske ambasade u Sofiji, ali su i ti kanali bili vremenski i prostorno ograničeni. Takva situacija trajala je sve »dok konačno Vrhovni štab nije došao u mogućnost da pred međunarodnom javnošću postepeno počne da skida sramnu izdajničku masku s Draže Mihailovića i nje-

govih četnika«. ² O stavovima SSSR, Staljinovoj liniji nezameranja zapadnim saveznicima, upornom održavanju dobrih odnosa sa izbegličkom jugoslovenskom vladom u Londonu, stalnim insistiranjem na sporazumevanju između Vrhovnog štaba i Draže Mihailovića pisano je u nas dosta, pa je ovde dovoljno istaći to da su i oni doprinedli sporom prodiranju istine o narodnooslobodilačkom pokretu u međunarodnu javnost.

Jugoslovenska izbeglička vlada javlja se sve do 1943. godine kao »zastupnik« interesa Jugoslavije i ravnopravan partner saveznicima u antifašističkoj koaliciji. U tom svojstvu, ona potpisuje *Atlantsku povelju*, 24. septembra 1941, koju su Ruzvelt i Čerčil prethodno potpisali 14. avgusta. Isto tako, 1. januara 1942. godine ona potpisuje i *Deklaraciju Ujedinjenih nacija*, koju je u Vašingtonu potpisalo još 25 zemalja. Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije nije imao mogućnost da potpisuje dokumenta kojima su se regulisali saveznički odnosi, ali ih je u celini prihvatao i u praksi sprovodio iako saveznici, u to vreme, nisu pružali pomoć našem narodnooslobodilačkom pokretu. Međutim, već od polovine 1942. godine došlo je do izvesnih promena u stavovima saveznika prema narodnooslobodilačkom pokretu i postepenog priznavanja Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije kao pravog nosioca savezništva. Postalo je očigledno da je Vrhovni štab jedini organizator i nosilac borbe i otpora u Jugoslaviji, a da je četnički pokret kompromitovan kao saradnik okupatora, što je, u stvari, i razobličilo ulogu jugoslovenske izbegličke vlade koja ga je podržavala. Svakako, najznačajniji doprinos tome dali su uspesi Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije čiji je značaj u borbi protiv sila Osovine bio toliki da nije mogao biti zataškan i pripisan drugim snagama.

U 1943. godini, saveznici su, konačno, shvatili da je Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije takva vojna snaga čija su borbena dejstva od izuzetnog značaja za antifašističku koaliciju i da joj treba pružiti punu podršku i pomoć. U štabove Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije počinju da dolaze savezničke vojne misije, zatim pomoć u vojnoj opremi i materijalu i, najzad, dolazi do sporazumevanja o zajedničkom izvođenju budućih vojnih operacija.

Prihvatanje narodnooslobodilačkog pokreta i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije kao saveznika u antifašističkoj koaliciji iznuđeno je njihovom veličinom i snagom kao i njihovim doprinosom

² Isto, str. 256.

zajedničkoj oružanoj borbi protiv sila Osovine. U 1943. godinu Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije ušla je kao najveća oružana sila antifašističke koalicije na području okupirane Evrope. Bila je to oružana sila koja je stalno, najaktivnije dejstvovala vezujući značajne nemačke, italijanske i kvislinške snage. Krajem 1942. godine Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije imali su u svom sastavu: 2 korpusa, 9 divizija, 37 brigada, 36 partizanskih odreda i 12 samostalnih bataljona koji su kontrolisali veliku i jedinstvenu oslobođenu teritoriju, dejstvujući istovremeno i na okupiranoj teritoriji i doprinoseći time daljem razvoju narodnooslobodilačkog pokreta i novih organa vlasti. Ukupno je bilo oko 150.000 naoružanih boraca.

2. Odlučujuće aktivnosti za konačno priznanje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije od strane saveznika

Početkom 1943. godine rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta odlučuje da otpočne jaču bitku za njegovo međunarodno priznanje. U tom smislu već u januaru 1943. godine saveznicima je upućena protesna nota u kojoj se zahteva da se ne omogućava jugoslovenskoj izbegličkoj vladi da igra dvoličnu ulogu, da »s jedne strane ratuje, preko svoga ministra Draže Mihailovića i njegovih četnika, protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije na strani okupatora, a na drugoj strani, u isto vreme, koristi se gostoprimstvom saveznika, koristi se diplomatskom podrškom saveznika«.³ U noti su navedeni konkretni podaci o saradnji četnika sa okupatorskim jedinicama i okupacionom vlašću, zatim, zahtev da se uputi u Jugoslaviju komisija koja će utvrditi istinu na licu mesta kako bi se učinio »kraj strašnoj prevari i zabludi svetske javnosti«.⁴

Na Konferenciji u Kazablanci, održanoj od 14. do 26. januara 1943. godine, u kojoj su učestvovali i Čerčil, Ruzvelt i De Gol, odlučeno je da se otpočne sa nizom pomorskodesantnih operacija u Sredozemlju, posebno prema Italiji, što je povećalo i opšti međunarodni značaj jugoslovenskog ratišta. To je uticalo na zapadne saveznike da upute u Jugoslaviju vojne misije, najpre u Glavni štab Hrvatske, a zatim, 27. maja 1943. godine, u Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. O tome drug

³ Tekst note objavljen je u *Zborniku dokumenata i podataka o NOR jugoslovenskih naroda*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1959. godine, tom II, knj. 7, str. 471–473.

⁴ Isto,

Tito u svom referatu na Drugom zasjedanju AVNOJ-a kaže: »Kao što je pomenuto, u mjesecu maju 1943. godine došla je u Vrhovni štab delegacija engleske Vrhovne komande u Kairu. Već nekoliko dana prije toga spustila se jedna slična delegacija kod Glavnog štaba Hrvatske. Te su delegacije imale zadatak da uspostave kontakt s Narodnooslobodilačkom vojskom Jugoslavije i da pripreme teren za dolazak jedne glavne delegacije pri Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, na čelu s jednim engleskim generalom«. ⁵

Iako prve vojne misije zapadnih saveznika, koje su došle u Vrhovni štab, nisu imale veliki značaj, one su ipak svojim izveštajima o snazi i borbama Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, kao i o saradnji četnika s okupatorom doprinele bržem prodiranju istine o narodnooslobodilačkom pokretu u Jugoslaviji u međunarodnu javnost i njegovom priznanju od strane saveznika u antifašističkoj koaliciji. Na osnovu izveštaja tih vojnih misija, Ministarstvo rata Velike Britanije obaveštava svoju vladu o borbama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i o saradnji četnika sa okupatorom. Istovremeno, od Vrhovnog štaba je tražena saglasnost za sadejstvo Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije sa britanskim snagama u operaciji prema Italiji, što je i prihvaćeno. Najbolji dokaz da je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije konačno prihvaćena kao saveznička sila bio je ratni materijal koji su joj zapadni saveznici počeli slati već od jula 1943. godine, iako u manjim količinama.

Vrhovni štab je uspostavio čvrste odnose sa saveznicima. Kako je istakao drug Tito »oni se sve češće obraćaju njemu i u pitanjima koja nisu više čisto vojničke prirode, već su politička pitanja koja spadaju u kompetenciju vlade. S druge strane, Vrhovni štab, odnosno Vrhovni komandant takođe je uputio saveznicima izvjesne zahtjeve i molbe koje u normalnim prilikama, pri postojanju vlade, spadaju u njenu kompetenciju«. ⁶ Tako je, uz priznavanje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije kao savezničke oružane sile, nužno usledilo i postepeno priznavanje rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta, kao političkog predstavnika Jugoslavije u međunarodnim odnosima. U međuvremenu i SSSR se više angažovao na pružanju podrške narodnooslobodilačkom pokretu, obaveštavajući svetsku javnost o borbama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i saradnji

⁵ J. B. Tito, *Vojna djela*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1978. godine, tom I, str. 426.

⁶ Isto, str. 426—427.

četnika sa okupatorom. Istovremeno je zahtevao od jugoslovenske izbegličke vlade da se javno ogradi od saradnje četnika sa okupatorom i izda naređenje o raspuštanju četničkih jedinica u Crnoj Gori i Hercegovini. Vlada Velike Britanije sve češće postavlja ultimativne zahteve četnicima Draže Mihailovića u kojima se od njih traži da obustave svaku saradnju sa okupatorom i vladom Milana Nedića, da otpočnu borbe protiv okupacionih snaga i dr.

Posle četvrte i pete neprijateljske ofanzive, iz kojih je Narodno-oslobodilačka vojska izašla kao pobednik, posle oslobađanja novih teritorija i vezivanja sve većih neprijateljevih snaga na jugoslovenskom prostoru, više nije moglo biti nikakve dileme o tome ko vodi borbu protiv snaga Osovine u Jugoslaviji, i ko je pravi saveznik u antifašističkoj koaliciji. To je presudno uticalo na saveznike da, posle kapitulacije Italije, prime prve misije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, i da, u septembru 1943. godine, u Vrhovni štab dođe i zvanična anglo-američka vojna misija. Ta misija je dala značajan doprinos tome da zapadni saveznici definitivno prihvate Narodnooslobodilačku vojsku, a time i narodnooslobodilački pokret u celini. Konačno smo prihvaćeni kao saveznici u antifašističkoj koaliciji, što je značilo i pružanje veće podrške i pomoći. Takav saveznički stav definitivno je prihvaćen na Teheranskoj konferenciji, održanoj od 28. novembra do 1. decembra 1943. godine, na kojoj su učestvovali Čerčil, Ruzvelt i Staljin. Tako je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije de facto priznata kao saveznička vojna sila, što potvrđuje i činjenica da je na toj konferenciji odlučeno da joj se pojača pomoć u ratnom materijalu, opremi, hrani, zbrinjavanju i lečenju ranjenika u Italiji itd.

Odluke donete na Teheranskoj konferenciji, odnosno onaj njihov deo koji se odnosi na Jugoslaviju, bez obzira što nisu bile javne, dospele su na stranice savezničke štampe i veoma brzo su promenile raspoloženje svetskog javnog mnjenja prema narodnooslobodilačkom pokretu u Jugoslaviji. To se ubrzo prenelo i u savezničke političke institucije koje su tražile objašnjenje tog stava. Zbog toga je zamenik britanskog ministra spoljnih poslova, Ričard Lo, u Donjem domu britanskog parlamenta, 8. decembra 1943. godine dao sledeću izjavu: »Naša politika sastoji se u tome da u Jugoslaviji podržavamo sve snage koje pružaju otpor Nemcima. U datoj situaciji mi podržavamo partizane... iz jednostavnog razloga što partizani pružaju Nemcima... otpor«. Američki ministar spoljnih poslova, izjavio je 9. decembra 1943. godine da će Sjedinjene Američke Države pomagati partizane u Jugoslaviji, a Antoni Iden, ministar spoljnih poslova Velike Britanije, 14. decembra 1943. godine u Donjem do-

mu izjavio je sledeće: »Tokom mnogih meseci partizani pod komandom maršala Tita bili su centar otpora protiv neprijatelja u Jugoslaviji. Iz svih izveštaja koje smo primali vidi se da su ovi partizani vezali veliki broj nemačkih divizija i da se bore protiv njih. Mi činimo sve kako bismo ih snabdeli municijom i pružili im svaku moguću pomoć. Našu akciju u vezi sa ovim, naravno, podržavaju i naši saveznici...« Istog dana izdato je i sovjetsko saopštenje u kojem se podržava narodnooslobodilački pokret, ističu uspeši Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i saopštava odluka o upućivanju u Jugoslaviju specijalne vojne misije.

Dakle, krajem 1943. godine Narodnooslobodilačku vojsku i narodnooslobodilački pokret Jugoslavije definitivno su prihvatili saveznici kao ravnopravnu savezničku oružanu silu i jedine pravne partnere saveznicima u antifašističkoj koaliciji. Tome treba dodati i činjenicu da je Narodnooslobodilačka vojska u Jugoslaviji, na kraju 1943. godine, bila takva oružana sila, koja je u svom sastavu imala: 9 korpusa, 28 divizija, 103 brigade, 105 partizanskih odreda, sa oko 300.000 boraca. Bila je to veoma respektivna vojna snaga s kojom su najozbiljnije morali računati i prijatelji i neprijatelji.

Međunarodnim priznanjem i afirmacijom Narodnooslobodilačke vojske i narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije stvoreni su uslovi za povoljno rešavanje međunarodnog političkog i državnog zastupništva. Time su se Antifašističkom veću narodnog oslobođenja Jugoslavije i Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije, u 1944. i 1945. godini, široko otvorila vrata u svet za njihovu afirmaciju kao jedine prave nosioce kontinuiteta jugoslovenske države.

3. Način ostvarivanja savezništva u NOR-u — neiscrpna riznica poučnih iskustava

Priznanje Narodnooslobodilačke vojske i narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije za ravnopravnog saveznika u antifašističkoj koaliciji bitno je uticalo na dalji tok vojnih operacija, a time i na formiranje armija i prerastanje Narodnooslobodilačke vojske u *Jugoslovensku armiju*, stvarajući značajne prednosti i nama i saveznicima. Tako uspostavljeni saveznički odnosi, pomoć i podrška koju je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije dobila od saveznika do kraja rata, veoma su zanimljivi sa stanovišta pripremanja sistema opštenarodne odbrane za vođenje opštenarodnog odbrambenog rata. Do sada su mnogi aspekti tih odnosa obrađivani. Ovde ističemo sa-

mo one njihove oblike koji, po našem mišljenju, imaju značaj za razvijanje savezništva u opštenarodnom odbrambenom ratu. To su:

1) Podrška međunarodnog javnog mnjenja našem narodnooslobodilačkom pokretu, koja je mogla biti ostvarena samo preko saveznika i kojom je jedino bilo moguće afirmisati Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. AVNOJ i Nacionalni komitet narodnog oslobođenja, kao istinske nosioce borbe i otpora i, u krajnjoj konsekvenci, suvereniteta Jugoslavije. Naravno, sve je to moglo biti obezbeđeno veličinom i snagom narodnooslobodilačkog pokreta jer je spoljna pozicija uvek uslovljena unutrašnjom snagom;

2) Pozicija ravnopravnog partnera u odnosima sa saveznicima Vrhovnog štaba i druga Tita, koji ni u jednom momentu nisu prihvatili inferiornu ulogu i neprihvatljive uslove saradnje, bez obzira ko ih je pokušao nametnuti;

3) Prihvatanje svih oblika pomoći u materijalu, vojnoj opremi, naoružanju i dr., bez ikakvih ustupaka. Ta pomoć od saveznika bila je sve veća od 1943. godine pa do kraja rata. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije kao pomoć je dobijala: avione, tenkove, artiljerijska oruđa, pešadijsko naoružanje, sredstva veze, inženjerijska sredstva, sanitetski materijal itd.;

4) Saveznici su prihvatili i zbrinjavali jedan broj ranjenika, bolesnika, rekonvalescenata, izbeglica (dece, žena, starih i iznemoglih), što je omogućilo veću pokretljivost jedinica Narodnooslobodilačke vojske i na najpovoljniji način, u tim uslovima, rešavalo mnoge akutne probleme;

5) Na teritoriji kojom su ovladali saveznici u Africi, Italiji i u SSSR organizovan je prihvrat dobrovoljaca iz jedinica bivše jugoslovenske vojske (uglavnom avijatičara), naših ljudi iz koncentracionih, radnih i zarobljeničkih logora, zatim, formiranje prekomorskih brigada i Prve jugoslovenske brigade, posle čega su upućivane u Jugoslaviju. One su ušle u sastav Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije kao samostalne jedinice, ili su s njima popunjavane ranije formirane jedinice;

6) Na teritoriji saveznika formirane su i sa nje su dejstvovale prve krupnije jedinice Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva koje su bile pod komandom Vrhovnog štaba. Isto tako, na teritoriji saveznika formirane su, obučene i upućene u zemlju prve tenkovske brigade Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (prva u Italiji, 16. jula 1944, a druga u SSSR, 8. marta 1945) da bi učestvovale u završnim operacijama za oslobođenje zemlje;

7) Još u toku rata jedan broj rukovodećih kadrova Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije upućen je na školovanje u savezničke zemlje;

8) Dozvoljen je ulazak jedinica Crvene armije na teritoriju Jugoslavije radi zajedničkih dejstava s jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Srbiji, beogradskoj operaciji i u Banatu i Bačkoj. Drug Tito je u tom slučaju napravio presedan u odnosu na generalni stav, procenivši da on neće imati negativnih posledica, i obezbedio precizno utvrđenim *Sporazumom o zajedničkim operacijama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i Crvene armije* način i oblike njihove međusobne saradnje, privremenost boravka Crvene armije i nemešanje u unutrašnje stvari zemlje (vlast, održavanje reda i drugo, bilo je u isključivoj nadležnosti Narodnooslobodilačke vojske, odnosno narodnooslobodilačkih odbora). Poznata je istorijska činjenica da Vrhovni štab i drug Tito nisu prihvatili zahteve zapadnih saveznika da na teritoriju Jugoslavije upute svoje jedinice, stavljajući im otvoreno do znanja da će se svakom takvom pokušaju suprotstaviti oružjem. Njihova nastojanja da na kraju rata uđu u Trst, Goricu i pribrežno područje bila su sprečena;

9) Posebno mesto u savezničkim odnosima predstavlja *Sporazum o učešću jedinica Bugarske armije u zajedničkim operacijama na teritoriji Jugoslavije*, potpisan u Krajevici, 5. oktobra 1944. godine. Taj sporazum drug Tito je prihvatio na insistiranje SSSR, odnosno Staljina, s motivacijom da treba omogućiti konstituisanje i učvršćivanje otečestvenovojnofrontovske vlasti na čelu sa Georgi Dimitrovom. Pri tome, drug Tito je bio svestan činjenice da doprinos bugarske armije ne može biti značajan sa stanovišta uspeha u izvođenju budućih operacija, kao i da raspoloženje prema toj vojsci nije dobro, naročito u Makedoniji i Srbiji, ali se ipak na to odlučio da bi joj dao šansu i kako bi bar delimično ona iskupila svoja nedela. Pružena je ruka za razvoj nove faze odnosa između dve države za što je bio garancija Georgi Dimitrov. Ispravnost Titovog stava je potvrđena, iako je, na žalost, posle 1948. godine i smrti Georgi Dimitrova, u Bugarskoj sve to iskorišćeno za falsifikovanje istorije i glorifikovanje uloge bugarske armije u »oslobođenju« Jugoslavije;

10) Posebno mesto u ostvarivanju savezništva Jugoslavije u drugom svetskom ratu zauzimaju odnosi sa narodnooslobodilačkim pokretima susednih zemalja i drugim pokretima otpora u Evropi. Izuzetno je značajan doprinos Jugoslavije razvoju pokreta u Albaniji, u svim vidovima najneposrednije saradnje, pomoći i podrške. Nije preterano reći da je taj pokret, zahvaljujući takvim odnosima

s Jugoslavijom i stalnim osloncem na Narodnooslobodilačku vojsku i Komunističku partiju Jugoslavije pobjedonosno vodio narodnooslobodilačku borbu i izvršio socijalističku revoluciju. Značajna podrška i pomoć pružena je i narodnooslobodilačkom pokretu Grčke.

Specifični oblici savezništva putem različitih oblika pomoći, podrške i saradnje ostvareni su sa pokretima otpora u Mađarskoj, Bugarskoj, Italiji i drugim zemljama. Prve nacionalne jedinice nekih susjednih zemalja, koje su otpočele oružanu borbu, formirane su na našoj teritoriji i pod rukovodstvom našeg narodnooslobodilačkog pokreta, najčešće ničući iz jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. One su, kasnije, značajno doprinele razvoju pokreta otpora u susjednim zemljama.

Prema tome, savezništva koja je ostvario narodnooslobodilački pokret Jugoslavije u drugom svjetskom ratu neiscrpna su riznica poučnih iskustava zbog čega im se moramo uvek vraćati i njima se koristiti u izgradnji vizije savezničkih odnosa u eventualnom budućem ratu. Podsećanje na 1943. i 1944. godinu, u kojima je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije i pokret u celini, afirmisan kao ravnopravan saveznik u antifašističkoj koaliciji, odnosno na vreme koje je prethodilo stvaranju armija, značajno je kako sa stanovišta obeležavanja jubilarnih godišnjica njihovog formiranja, tako i radi svestranijeg korišćenja poučnih iskustava u izgradnji sistema opštenarodne odbrane i pripremanje za opštenarodni odbrambeni rat.